

Romano džaniben

časopis romistických studií | 21. ročník | **1/2014**

Recenze | Anotace | Informace

Vladimír Benč – Tomáš Hrustič – Timea Kardos – Alexander Mušinka (eds.)
Teoretické a praktické otázky politickej participácie Rómov na miestnej úrovni.
Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie.

Zuzana Bodnárová (ed.)
Andi paramisi sig džal: Time goes fast in fairytales.
Text collection of South Central Romani in Hungary.

Dieter W. Halwachs – Simone Klinge – Barbara Schrammel-Leber
**Romani: Education, Segregation and the European Charter for Regional
or Minority Languages.**

Barbara Schrammel-Leber – Barbara Tiefenbacher (eds.)
Romani V.: Papers from the Annual Meeting of the Gypsy Lore Society.

Vladimír Benč – Tomáš Hrustič –
Timea Kardos – Alexander Mušínska (eds.)
**Teoretické a praktické otázky politickej
participácie Rómov na miestnej úrovni.
Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie.**

Slovenská spoločnosť pre zahraničnú politiku, 2013. 141 stran, ISBN 978-80-89540-24-2

Konferencie, organizovaná v prosinci 2012 na pôde Prešovskej univerzity, si kladla za cieľ otvoriť odbornou a verejnou debatu o politickej angažovanosti Romů na Slovensku zejména v souvislosti s působením zástupců romských populací v komunální politice. Sborník příspěvků z tohoto setkání, publikovaný v minulém roce, zahrnuje jak příspěvky prezentované v plénu, tak i ty, na které nemohli účastníci přímo reagovat, neboť, jak to už bývá, všichni avizovaní řečníci se do Prešova v den konference nedostavili.

Publikace je rozdělená do tří částí, z nichž první reflektuje téma politické a občanské participace Romů z historicko-sociologicko-antropologického pohledu, druhá je věnovaná emické zkušenosti přímých aktérů lokálních politik a třetí pak inspiračním a polemickým příspěvkům na téma dalšího rozvoje obcí s vysokým podílem romského obyvatelstva.

Není jistě úkolem tohoto textu, aby se zabýval rozбором každého z příspěvků. Nakonec, sborník samotný je zájemcům jednoduše dostupný na internetu (<http://unipo.sk/pracoviska/urs/publikacie>). Pokusím se v následujících řádcích nicméně upozornit na některé z prezentovaných myšlenek, které by při přemýšlení nad romskou politickou participací neměly zapadnout.

Hned úvodní příspěvek antropologa D. Z. Scheffela přináší zajímavý srovnávací pohled na občanské a politické spolužití romské menšiny s majoritou v kontextu teorií rozdělených komunit. D. Z. Scheffel porovnáním konkrétních situací po komunálních volbách 2010 v několika slovenských obcích s celosvětově známými případy spolužití minority a majority předkládá scénáře možného vývoje ve slovenském prostředí. S přesunem politické moci do rukou Romů (romští starostové, romští poslanci obecních zastupitelstev) lze podle autora očekávat, že se začnou měnit vzájemné postoje obou hlavních etnických skupin – Romů a Slováků – v konkrétních společenstvech. Autor předkládá tři možné scénáře vývoje – postupný odchod neromského obyvatelstva do „perspektivnějších“ lokalit a s tím související přesun romského obyvatelstva do centra obcí, symbolizující převzetí kontroly nad obcí; dělbu politické moci na základě dohody a stanovených kvót zástupců jednotlivých etnik; a překonání etnických bariér a postupnou tvorbu nové komunity, založené na sousedství.

Příspěvek antropologa J. Buzalky je apelem na redefinici uvažování o spolužití etnických skupin v otevřeném světě „Schengenu“, kde se lpění na bratrství krve a jazyka stává překážkou společného rozvoje lidí, sjednocených v politických útvarech vybudovaných v minulosti na principech nacionalismu. V evropském kontextu patří současné Slovensko bohužel mezi státy

s přetrvávajícím silným vlivem etnicity na konání jedinců – a to i na politické úrovni. Příspěvek J. Buzalky samozřejmě není ojedinělou výzvou tohoto druhu. Avšak v tomto případě platí – čím více, tím lépe.

Text sociologa D. Škobly mimo jiné akcentuje zásadní otázku – je v případě účasti osob s romským původem v politice nutné hovořit o romské politice? Tedy – jedná se primárně o politickou participaci založenou na etnickém původu, anebo o účast aktivních členů místní komunity na jejím životě, motivovanou zájmem o rozvoj, sociální problematiku, místní kulturu, anebo čímkoliv jiným? Ve slovenském prostředí je podle autora účast Romů v politice vnímána především prizmatem vnímání Romů majoritou – tedy především etnicky a paušalizačně.

Příspěvek antropologa T. Hrustiče chronologicky od roku 1998 shrnuje vývoj zastoupení Romů v místní politice na Slovensku. Osobní zkušenost s dlouholetou podporou romských občanských a politických aktivistů autorovi umožňuje zabývat se retrospektivně i některými z hlavních politicko-mediálních kauz, dotýkajících se např. kupování hlasů romských voličů, diskuse o omezení pasivního volebního práva z důvodu nedostatečného formálního vzdělání, apod. Autor přitom upozorňuje, že veřejnost je o těchto problémech informovaná v podstatě výlučně v souvislosti s romskými poslanci či starosty, přičemž např. o nedostatečném vzdělání některých neromských starostů média neinformují.

Texty (především) romských starostů a poslanců obecních zastupitelstev z několika obcí hlavně z oblasti Gemeru jsou v rámci podobných publikací netradičním a oživujícím příspěvkem do debaty. Přinášejí vesměs pozitivní příklady spolupráce majorita a minorita v jednotlivých obcích (i když ve většině případů je poměr majorita – minorita obrácený, než ve zbytku SR, resp. jedná se o soužití a spolupráci všech tří hlavních etnických skupin na Slovensku). Jedná se o příběhy občanské angažovanosti aktérů, počáteční nedůvěry okolní veřejnosti a (aktuálně) dobrých konců s hmatatelnými a viditelnými úspěchy. Zajímavým průřezovým tématem příspěvků jsou zmínky o vlivu aktivních romských komunálních politiků na hlášení se místních Romů k romské národnosti v cenzu 2011.

Ze závěrečné části sborníku bych rád vyzdvihl teoretickou studii J. Kolesárové o možnostech rozvoje obcí v marginalizovaných regionech prostřednictvím „pro-poor turismu.“ Některé pokusy o podobný způsob zapojování členů sociálně vyloučených lokalit do regionálního rozvoje v minulých letech vyvolaly ve slovenském prostředí vlnu negativních reakcí. Autorka ve svém příspěvku přináší přehled této teorie a poukazuje na fakt, že pro-poor turistika neusiluje o vytváření zoologických zahrad v prostředí romských osad, ale snaží se o nacházení způsobů rozvoje lokální komunity a zvyšování zaměstnanosti.

Existence sborníku *Teoretické a praktické otázky politickej participácie Rómov na miestnej úrovni* je bezpochyby hodnotným příspěvkem k poznání současného stavu uvažování o účasti Romů na politické scéně na Slovensku.

Z pohledu zastánce občanského principu účasti na životě komunity se mi při čtení sborníku vícekrát vnucovala myšlenka, jestli skutečně současná slovenská společnost potřebuje zdůrazňovat etnický původ aktérů politického života? Nebylo by účelnější odložit nacionalistické brýle a podívat se na potřeby komunity jako celku novým pohledem? Některé teoretické příspěvky zmiňovaného sborníku tento pohled, zdá se mi, podporují. Na druhou stranu, z příspěvků přímých aktérů lokálních politik je zřejmé, že na praktické úrovni je otázka etnického původu pro voliče stále jedním z rozhodujících kritérií. Ať se nám to bude líbit nebo ne, s komunální politikou akcentující etnický princip se v budoucnosti budeme setkávat i nadále. Je na jejich aktérech, aby se pokusili vést své voliče k rozvíjení tolerance a k přehodnocení důležitosti národnostního či rodinného původu kandidáta pro svoje rozhodování při volbě politické reprezentace.

Na závěr bych rád čtenáře se zájmem o tuto problematiku upozornil, že podobně jako ČR, i Slovensko čekají na sklonku roku 2014 komunální volby. Podobně jako před čtyřmi lety budeme moci sledovat, zda se zvýší počet místních poslanců a starostů, budujících účast v politice mimo jiné i na svém romském původu. Ukončeme tak tento článek citátem p. Rácze, starosty obce Hostice: „Aj Boh stvoril zem za sedem dní a úsilie Rómov v politickej participácii ešte určite nekončí“

Ondřej Poduška

Autor pracuje v neziskovém sektoru v SR

Zuzana Bodnárová (ed.)

Andi paramisi sig džal: Time goes fast in fairytales.
Text collection of South Central Romani in Hungary.

[V pohádkách plyne čas rychle. Sbíрка textů v jihocentrální romštině z Maďarska]

Překlad Jakob Wiedner, Eliška Perevorská. Grazer Romani Publikationen,
Graz: Forschungsbereich Plurilingualismus, 2013, 141 s., ISBN 978-3-901600-32-6

Publikace *Andi paramisi sig džal* byla sestavena na základě nahrávek s devíti mluvčími, reprezentanty rumungerských a vendských subvariet jihocentrálního dialektu romštiny (blíže viz článek editorky sborníku v RDŽ 2/2011). Editorkou výboru je Zuzana Bodnárová. Ta nahrávky romských vypravěčů pořídila během delších i kratších pobytů v různých vesnicích v jižním, západním a severním Maďarsku jako součást svých lingvistických výzkumů. Vybraný materiál ve spolupráci s Jakobem Wiednerem a Eliškou Perevorskou přeložila do angličtiny.

Do výboru editorka zařadila třicet sedm příběhů a osm písní, které jsou uvedeny jak v romském originálu, tak v anglickém překladu. Kolekce je rozdělena do tří základních částí, které byly uspořádány podle společných témat.

První část zahrnuje nejznámější pohádky a příběhy s pohádkovými prvky, které jsou často doprovázeny doplňujícími komentáři vypravěčů. Tradiční pohádkové seance v romštině se již v daném místě neodehrávají, vypravěčské komentáře proto alespoň druhotně zprostředkovávají původní zážitky vyprávění. Převažujícím motivem je obraz chudého Roma, který přechytráčí svého protivníka, hravě obejde překážky, nebo se naopak z dané situace poučí. Nechybí ani pohádky/pasáže z prostředí králů a princezen, které tuto část významně doplňují.

Druhá část výboru obsahuje příběhy, kde se vyskytují nadpřirozené osoby a jevy, jako jsou duše mrtvých, které se navracejí mezi živé, čarodějnice, ale i léčitelé, a také motiv snů a prokletí. Tyto příběhy často narativně zprostředkovávají zážitky již zesnulých příbuzných. Někteří vypravěči o jejich věrohodnosti sice pochybují, sami ale přiznávají, že se s popisovanými jevy ve svém životě také setkali.

Třetí část představuje sbírku textů několika písní. Kapitola je uvedena písní „V Osvětimi“, která pochází od bývalých vězňů tamějšího koncentračního tábora. Jedná se o další textovou variantu písně „*Aušvicate hin kher baro*“ známé od českých a moravských Romů. Společný mají hlavně motiv černého ptáčka, kterého autor žádá o doručení dopisu. Jednotlivé sloky popisující život v Osvětimi se však liší. Zbýlých sedm písní bylo pořízeno ve Veršendu. Většina z nich zobrazuje život Romů z vlastní perspektivy, kterou kromě romštiny prozrazuje vymezuující výskyt pojmu „gádžo“.

Jednotlivé romské texty v celé publikaci doprovází anglický překlad, který byl oproti originálu podroben několika nutným edičním zásahům. Ve snaze o zachování co největší plynulosti a autenticity textu se jednalo především o stylistické korekce. Jak uvádí editorka v předmluvě,

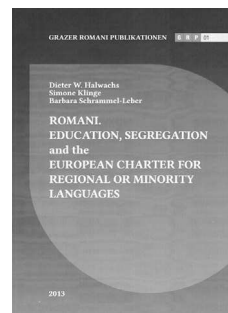
úpravy se často týkaly redukce mnohdy opakovaných prvků („a potom“, „řekl-řekla“), které v romštině zůstaly zachovány. Překlad byl očištěn od gramatických či obsahových chyb, které jsou v původním textu označovány symbolem „sic“.

Text spolu s překladem působí díky výše zmíněným postupům na čtenáře autenticky. Některé příběhy přechází v rozhovor, který autorka s pamětníkem vede. Tyto momenty mohou sloužit k upřesnění nejasností či k rozvinutí myšlenky. Dokreslují také ale atmosféru nahrávání, která je tak díky nim zachována i v tištěné formě. K osvětlení kontextu jsou v publikaci dále užívány doplňující komentáře respondentů poskytující čtenáři informace nad rámec daného vyprávění. Nejshodnějším motivem těchto poznámek je reflexe výchozího jazyka pohádek. Mluvčí vzpomínají na dřívější pohádková setkání, při kterých romština při vyprávění zastávala primární pozici. Tuto situaci popisují v kontrastu k současnému stavu, kdy se taková setkání téměř nekonají, a pokud, probíhá vyprávění v maďarštině, tedy v jazyce, který je nyní charakteristický pro každodenní komunikaci veršendských Romů. Vzhledem k tomu, že uvedené pohádky a příběhy byly nahrány v romštině, se vypravěči často vyjadřují k vyznění svého vyprávění. To tak najednou proloží poznámkou typu: „V maďarštině to zní lépe, když křičí: *Jaj az ódolam, jaj a májam, jaj a szívem*. Lépe se to rýmuje, víš?“ Stejně tak se mluvčí poměrně často vyjadřují k tomu, jak žijí a v co věří starší generace – jedná se například o víru v revenanty, v duše zemřelých. Na jednu stranu sice pochybují o skutečnosti magických zážitků, o kterých staří vyprávějí, když jejich příběhy předkládají svým posluchačům, paradoxně však i sami přiznávají vlastní – byť omezenou – zkušenost s podobnými jevy. Ničím výjimečným tedy není tvrzení typu: „Já na tyhle věci nevěřím, ale tohle... Říkám vám, že na tom něco je.“

Sbírka pohádek *Andi paramisi sig džal* je nejen hodnotným příspěvkem v oblasti etnografie, ale i reprezentativní ukázkou jedné zanikající variety jihocentrální romštiny v Maďarsku.

Romana Hudousková

Dieter W. Halwachs – Simone Klinge
– Barbara Schrammel Leber
**Romani: Education, Segregation and the European Charter
for Regional or Minority Languages.**

[Romština: Vzdělávání, segregace a Evropská charta regionálních nebo menšinových jazyků]
Grazer Romani Publikationen 1, Graz, treffpunkt sprachen: 2013, 61 s.,
ISBN 978-3-901600-30-2

Recenzovaná knížka je první publikací edice Grazer Romani Publikationen, vydávané v rakouském Štýrském Hradci (Grazu). Členem tříčlenného autorského týmu je známý romista Dieter W. Halwachs, který na tamní univerzitě působí v Zentrum für Sprache, Plurilingualismus und Fachdidaktik. Tato útlá, zato velmi informativní 60ti stránková brožura, podává přehled o situaci romštiny ve vzdělávání se zaměřením na otázku segregace žáků a na postavení vzdělávání v romštině v ratifikacích Evropské charty regionálních či menšinových jazyků (dále ECRML), mezinárodní smlouvy Rady Evropy. Knižka zároveň poukazuje na specifika situace romštiny a na nedostatky uplatňovaných vzdělávacích modelů a úroveň ochrany romštiny. Obsahuje i řadu zcela základních údajů o romštině, proto je vhodná pro čtenáře, kteří o tomto jazyce mají minimální znalosti, ale vítají ji i romisté a romští aktivisté, kteří potřebují informaci o některém aspektu tématu, např. o ustanoveních ECRML přijatých v určitých zemích, nebo by rádi získali celkový „evropský“ přehled o situaci romštiny. Celoevropský – zčásti porovnávací a převážně shrnující – přístup je pro recenzovanou publikaci charakteristický.

Knižku otevírá stručný úvod, v němž se nastiňují specifika romštiny oproti jiným menšinovým jazykům v Evropě, zvláště nedostatek tradice psaného jazyka a z toho vyplývající omezený výskyt romštiny ve veřejné sféře, a také vnitřní různorodost romštiny, z níž vyplývají problémy její standardizace. Tato témata se rozvádějí v dalších částech knihy. Předchází jim část 1 objasňující různá pojmenování romštiny a Romů.

Část 2, nazvaná „*Romani: linguistic structure and sociolinguistic situation* [Romština: jazyková struktura a sociolingvistická situace]“, se nejdříve zaměřuje na dřívější, ale někdy stále ještě přetrvávající laické představy o romštině – jako neuspořádaném, smíšeném nebo defektním jazyku, konglomerátu jazyků či žargonu. Vyjasňuje se, jaké jsou podoby romštiny, včetně smíšených útvarů (variet) většinového jazyka, které obsahují prvky romštiny. V této části se věnuje pozornost vnímání a postojům k romštině na straně většinových populací. Autoři argumentují, že romština je jazyk, který si je „rovný“ (*equal*) s jinými jazyky (s čímž lze ovšem souhlasit pouze z hlediska její struktury, nikoliv sociálního postavení). Dále se v této části prezentuje členění romských dialektů s ohledem na migrační vlny, které přivádějí mluvčí různých dialektů do stejných lokalit. Faktické rozdíly mezi různými varietami (i zdůrazňování rozdílu samotnými mluvčími) je podle autorů třeba zohlednit při vzdělávání v romštině. Argumentují,

že přes velkou vnitřní heterogenitu je romština jeden jazyk, protože má společné jádro (spočívající v morfologii a tzv. před-evropské vrstvě slovní zásoby). To se v publikaci ilustruje na dvou příkladech – na skloňování podstatných jmen a na menší skupině vybraných slov. Zde by bývalo bylo vhodné doplnit dílčí ilustrace i číselnými údaji o celkové míře podobnosti mezi různými romskými varietami. Část 2 uzavírá popis rysů společenského statusu romštiny na pozadí obecné typologie statusu menšinových jazyků – romština je charakterizována jako jazyk primárně ústní, funkčně omezený, funkčně podřízený, nestátní (není oficiálním jazykem žádného státu), diasporický a, podle autorů, bez monolingvních mluvčích. Zajímavá je typologie jazykových „repertoárů“ mluvčích romštiny, přesněji snad typů mluvčích, rozlišených na základě dominantního jazyka komunikace v jednotlivých sférách užívání romštiny (soukromé, každodenní a veřejné). Autoři tak rozlišují tři typy mluvčích: obecný, vitální a aktivistický. Sociolingvistický status romštiny pak posuzují z hlediska její pozice v médiích, vzdělávání, veřejném životě a veřejné správě. V závěru zdůrazňují potřebu místních iniciativ „zezdola“, které mohou být spíše účinné při prosazení vzdělávání v romštině a užívání psaného jazyka. Ten má vzniknout určitou harmonizací mezi varietami romštiny spíše než nanucením standardní variety přes školský systém.

Následující části 3–5 se zabývají postupně třemi hlavními tématy knížky: vzděláváním, segregací a ECRML. Část 3 „*Romani in education* [Romština ve vzdělávání]“ upozorňuje na několikero různorodost situace romštiny: heterogenitu s ohledem na její strukturní variabilitu (variety), heterogenitu jazykové kompetence (tj. znalostí) Romů a heterogenitu v jejich postojích ke vzdělávání v romštině. Autoři představují až 18 typů jazykové kompetence u romských mluvčích podle toho, který jazyk – romština, státní nebo jiný jazyk – je pro ně jazykem socializace, druhým/dalším jazykem nebo jazykem ovládaným jen okrajově. Identifikují i rozdíly v postojích ke vzdělávání v romštině u některých typů mluvčích. Toto souhrnné exposé ilustrují dva příklady výuky romštiny: jeden vzniklý iniciativou „zezdola“ (v rakouském Burgenlandu) a druhý „seshora“ (v Rumunsku). Z popisů vyplývá, že základními podmínkami pro úspěch vzdělávání v romštině je její podpora ze strany všech zúčastněných na všech úrovních; patrný je ovšem asimilační přístup veřejné správy v obou případech.

Část 4, „*Segregation of Romani children in education* [Segregace romských dětí ve vzdělávání]“, představuje 10 modelů segregace a 2 modely integrace romských žáků, i když některé mohou být ambivalentní. Ač to není jmenovitě uvedeno, současnou praxi v Česku čtenář či čtenářka snadno spatří mezi segregujícími modely.

Část 5, „*Romani and the Charter for Regional or Minority Languages* [Romština a Charta regionálních či menšinových jazyků]“, se týká i Česka, které tuto mezinárodní smlouvu ratifikovalo, a to i pro romštinu, v r. 2006 s účinností od 1. 3. 2007.¹ Autoři recenzované publikace zdůvodňují své zaměření na tento dokument tím, že je podle nich „jediným právně závazným nástrojem ochrany romštiny jako evropského jazyka“ (s. 35) (komentář k tomuto tvrzení viz dále). ECRML se skládá ze tří částí. Část II obsahuje ustanovení poskytující základní a obecnější ochranu menšinových jazyků, zatímco část III formuluje ochranu v konkrétnější a podrobnější formě. Tato smlouva je zajímavým právním dokumentem v tom smyslu, že smluvní strany, tedy státy, si mohou jednak vybrat jazyky, na které tu či onu část ECRML budou uplatňovat, jednak si v části III mohou u každé oblasti podpory (vzdělávání, soudní řízení, hospodářský a společenský život atd.) sami vybrat, která z konkrétních ustanovení pro daný jazyk přijmou

1 Viz *Charta: Co bychom měli vědět?* Praha: Sekretariát Rady vlády pro národnostní menšiny, Úřad vlády České republiky, 2006; JIRASOVÁ, M., SULITKA, A. (ed.). 2005. *K problematice ratifikace Evropské charty regionálních či menšinových jazyků v České republice*. Praha: Sekretariát Rady vlády pro národnostní menšiny, Úřad vlády České republiky.

(stanoven je minimální počet 35 opatření). To činí z ECRML flexibilní a pro řadu států přijatelný nástroj právní ochrany menšinových jazyků. Recenzovaná kniha podává přehled o tom, které státy zahrnují romštinu pod část II a které i pod část III. Obsahuje také přehlednou tabulku znění ustanovení části III týkajících se vzdělávání. Autoři na základě porovnání závazků přijatých jednotlivými zeměmi docházejí k závěru, že romština je ECRML chráněna jen na základní úrovni a častěji jen částí II. Poukazují na to, že státy ratifikující ECRML zahrnují romštinu do kategorie „neteritoriálních“ jazyků, které požívají v rámci ECRML slabší ochrany části II Charty, ačkoliv na některých územích jmenovaných států se romština užívá tradičně. Zajímavé je zohlednění různorodosti romštiny v ratifikaci ECRML Norskem, kde je chráněna „*Romani*“ i „*Romanes*“ – dvě různé variety romštiny. Zahrnutí romštiny jen do části II u většiny států považují autoři za jeden ze symptomů nízkého statusu romštiny. Část 5 uzavírá přehled vyjádření Výboru expertů Rady Evropy, který hodnotí plnění závazků jednotlivými státy. Autoři docházejí k závěru, že opakující se nedostatky se týkají pedagogické infrastruktury, diskriminace Romů a absence normy psaného jazyka. Zajímavý je postřeh, že Výbor expertů v posledním bodě začal explicitně vyjadřovat podporu rozmanitosti romštiny. Zajímavé je to s ohledem na fakt, že školské systémy zpravidla homogenizují jazyk, a to i u většinového obyvatelstva (zanikají tradiční nářečí a stírají se regionální jazykové rozdíly). Přizpůsobení školské výuky požadavku zachování rozmanitosti jazyka je tedy velkou výzvou.

Část 6 se více, ačkoliv i zde spíše stručně, věnuje problematice standardizace romštiny a problematice jejího zavedení do praxe.

Závěr, „*Summary* [Shrnutí]“, připomíná tři hlavní problematické konceptuální základy ECRML ve vztahu ke vzdělávání v romštině: 1) podmínku teritoriality ochraňovaného jazyka (tj. vazby na určitý region státu), která se u romštiny těžko dokazuje, 2) tradičnost života na území daného regionu, problematika s ohledem na mobilitu některých skupin Romů, a 3) pluralitu, různorodost romštiny, která by měla být podle autorů přehodnocena jako normální danost a mělo by se z ní vycházet při naplňování ECRML. Knižku uzavírá seznam literatury a relevantních internetových odkazů.

Celkově lze na recenzované publikaci vyzdvihnout vedle záběru a vzhledu do problematiky i její teoretickou fundovanost – pracuje s teorií jazykového plánování a několika typologiemi založenými na poznacích o situaci menšinových jazyků obecně i konkrétně romštiny v různých evropských zemích. Kniha je velmi informativní a díky zahrnutí i zcela základních údajů o romštině je přístupná širokému publiku. Někdy je však příliš stručná. Například u modelů segregace ve vzdělávání by mohlo být uvedeno, kde v Evropě se který model uplatňuje; úryvky ze zpráv Výboru expertů Rady Evropy jsou trochu zkratkovitě uvedeny jako doklady obecnějších zjištění, ale není jasné, zda autoři postupovali dostatečně diferencovaně a zohlednili specifika jednotlivých států a regionů (v publikaci rozebrány nejsou).

Pokud jde o zpracování textu, objevuje se v něm pár malých chyb (např. na s. 34 má mít 10. model charakteristiku „*full integration*“; v tabulce názvů romštiny ve zprávách o naplňování ECRML za Finsko by mělo být *Roma*, nikoliv *Romanes*; v tabulce ratifikací možná chybí Ukrajina, která zahrnuje romštinu později, a podle tabulky na webu ECRML² figuruje mezi zeměmi chránícími romštinu i Španělsko, u nějž jsou uvedeny variety *Caló* i *Romani*). Na zpracování textu je třeba ocenit přehledné tabulky a schémata, která čtení informacemi nabitě knížky výrazně usnadňují.

Nejsem si jist, zda lze souhlasit s jedním z hlavních tvrzení autorů, vyznívajícím jako kritika ECRML, totiž že neodpovídá situaci romštiny, protože je založena na romantické představě 19. století o národnostních skupinách jako nemobilních a rurálních společenstvích. Domnívám

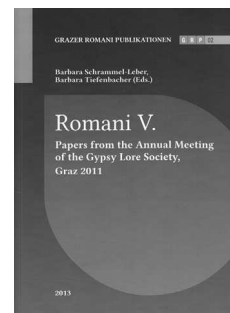
² <http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/>

se, že ECRML je spíše založena na realitě většiny tradičních menšinových jazyků Evropy, kdy území, na kterém se nyní užívají, se v minulosti stala součástí států s jiným dominantním jazykem anež těchto území, překreslením hranic, nebo tím, že když tyto státy vznikly, nové hranice rozetly původně celistvé etnické území. Spjatost menšinového jazyka s určitým regionem a existence jeho stabilní psané formy umožňuje zajistit mu podporu v místní (obecní/krajské) administrativě a školství do větší míry než u jazyků mobilních mluvčích, kteří v nějakém období dané území států obývají, pak se však odstěhují, anebo naopak. Situace „mobilní“ romštiny je opravdu specifická, proto není divu, že ECRML nevyhovuje její situaci, a nejsem si jistý, zda lze ECRML za to kritizovat s odkazem na 19. století. Spíše se jeví jako jasné, že pro romštinu (a další „mobilní“ jazyky Evropy, zvl. nových menšin) je potřebný jiný právně-politický dokument, který by její situaci odpovídal.

V této souvislosti je nutné připomenout další důležitý mezinárodní právní nástroj, který se v publikaci neuvádí, ale který se také uplatňuje k ochraně romštiny, a to Rámcovou úmluvou o ochraně národnostních menšin. Tato smlouva Rady Evropy je neméně důležitá, pokud ne důležitější, protože v řadě zemí, kde se vyskytuje romština, byla ratifikována ještě před ECRML (tak např. v Česku, Rakousku, Rumunsku, Slovensku nebo Srbsku), a tedy systém ochrany menšinových práv v těchto zemích vycházel spíše z Rámcové úmluvy než ECRML.

Recenzovaná publikace není detailní analýzou vzdělávání v romštině, segregace žáků a role ECRML. Jde o stručnou přehledovou knížku shrnující dosavadní poznatky. Na jednu stranu je velmi informativní a přehledná, na druhou stranu možná někdy příliš stručná a slaběji dokladovaná. Prezentované závěry a typologické modely vycházející z komparací mezi jednotlivými zeměmi jsou velmi zajímavé a je škoda, že sám komparativní popis někdy chybí. Z textu knihy je ovšem zřejmé, že byla napsána s vřledem do problematiky situace romštiny a vzdělávání v romštině i do teoretických konceptů relevantních pro toto téma. Cenný je na ní i její evropský rozměr.

Marián Sloboda

Barbara Schrammel-Leber
– Barbara Tiefenbacher (eds.)

Romani V.:

Papers from the annual meeting of the Gypsy Lore Society.

Grazer Romani Publikationen 2, Graz, 2013, 154 s.

Publikace Romani V. editorek Barbary Schrammel-Leber a Barbary Tiefenbacher je pátým pokračováním ze série Grazer Linguistische Studien, jako první vydaná v publikační řadě Grazer Romani Publikationen. Sestává z příspěvků přednesených na Annual Meeting of the Gypsy Lore Society v září roku 2011 v Grazu. Těžko bychom hledali úžeji vymezené téma či přístup, které by jednotlivé články spojovaly. Vedle možného těžiště ve studiích lingvistických či sociolingvistických se tak autoři dalších příspěvků zabývají tématy skupinové identity, teorie etnicity, formování romství, migrace. Stejně tak se čtenář setkává vedle přístupů teoretických s příspěvkem podpořenými rozsáhlejší terénním výzkumem. Autoři zprostředkovávají studie z různých evropských zemí a vztahující se k různým romským skupinám. Publikace jako celek tak může posloužit jako vhodné doplnění obrazu rozmanitosti romských subetnických skupin, ať už z pohledu jazyka či kultury, způsobu života.

V úvodním příspěvku se zabývá finský lingvista Kimmo Granqvist (University of Helsinki) historickým vývojem finské romštiny v období 19. století. Přes obecně historický úvod, ve kterém shrnuje dosavadní debatu o okolnostech příchodu Romů na území Finska a detailně rozebírá historické prameny dostupné k finské romštině, se dále zabývá vlivem finštiny na finskou romštinu, který je (v tomto období) značný zejména v oblasti fonologie (narozdí od lexika). Granqvist se dotýká i oblasti užívání jazyka, přičemž podotýká, že již ve zkoumaném období byla finská romština vytlačena finštinou do pozice druhého jazyka. Případným doplněním studie může být gramatický náčrt finské romštiny od stejného autora, který vyšel v *Romano džaniben* 1/2012.¹

Lingvistickým tématem navazuje Zuzana Bodnárová (FF UK v Praze), konkrétně přehledovým příspěvkem o vendské romštině v Maďarsku, který se opírá o terénní výzkum z let 2010-2011. Vendská romština je podskupinou romštiny jihocentrální, dále je charakterizována jako jazyk s nízkou prestiží z hlediska mluvčích samotných a jazyk, který v posledních desetiletích čelí jazykové směně. Od témat lingvistických/sociolingvistických se autorka odráží k nahlédnutí do meziskupinových vztahů, autoetnonym i exoetnonym. Stejně jako Granqvist i Bodnárová už publikovala tematicky příbuzný článek v *Romano džaniben*, konkrétně v čísle 2/2011 (tématem tohoto článku byl přehled skupin Romů v Maďarsku mluvících jihocentrální romštinou, se zvláštním důrazem na Romy z obce Veršend (jihozápadní Maďarsko, Baranská župa).²

1 GRANQVIST, Kimmo. 2012. Finská romština – gramatický náčrt. In: *Romano džaniben*, 1/2012, s. 27-60, ISSN 1210-8545.

2 BODNÁROVÁ, Zuzana. 2011. Tradiční profese, etnonyma a meziskupinové hranice Romů mluvících jihocentrální romštinou v Maďarsku. Pokus o klasifikaci veršendských Romů. In: *Romano džaniben*, 2/2011, s. 9-24, ISSN 1210-8545.

O dlouhodobý terénní výzkum se opírá též Michael Beníšek (FF UK v Praze) při gramatickém náčrtu variety romštiny ze zakarpatského města Seredně. Varieta tvoří východní okraj dialektního kontinua severocentrální romštiny, která má svůj počátek ve varietách na území dnešního Slovenska. Společně s dalšími zakarpatskými varietami (Užhorod, Perečín, Khudlovo) tak spadá do severocentrální dialektní skupiny. Beníškův příspěvek je první detailnější dokumentací zakarpatské variety romštiny.

Článek s tématem jazykové kompetence a mezigeneračního předávání romštiny v České republice je stejně jako dva předcházející příspěvky dílem autorů vycházejících z pražské romistiky (Pavel Kubaník, Jan Červenka, Helena Sadílková; FF UK v Praze) a stejně jako dva předchozí příspěvky se opírá o dlouhodobý terénní výzkum (2007-2010). Samotný text pak klade důraz na fázi výzkumu, ve kterém byla formou jazykových her zjišťována na školách kompetence v romštině u romských žáků. Zjištěna byla mj. plná kompetence v romštině přibližně u třetiny mluvčích tzv. severocentrální romštiny, oproti tomu plná kompetence mluvčích olašské romštiny. V interpretacích získaných dat byla použita data k užívání a akvizici jazyka z pozdějšího dotazníkového šetření. Shrnující článek k celému sociolingvistickému výzkumu romštiny v České republice vyšel v časopise *Romano džaniben* 2/2010.³

Černá hora je etnicky a nábožensky heterogenní oblast. Bulharská autorka Sofia Zahova (Bulharská akademie věd) ve své sociolingvisticky laděné studii ukazuje jak jednotlivé zdejší skupiny Romů (dlouho usazení „Kovači“, „Čergarja“ a Romové-muslimové z Kosova) nakládají se svým jazykem v kontextu vymezení skupinové a etnické identity.

Jazykové téma opouští, ale u tématu identity zůstává se svým příspěvkem etnoložka a historička Volha Bartašová. Autorka na základě svého výzkumu rozebírá modely sebeidentifikace běloruských Romů a sleduje, jak se mezigeneračně liší motivace pro odvození pojmenování vlastní skupiny. Zatímco starší generace užívá k pojmenování vlastní skupiny patronyma, mladší generace užívají pojmenování odvozená spíše od názvu daného teritoria. Tento posun dává autorka do souvislosti se sociálními změnami odvíjejícími se od sedentarizace Romů v Bělorusku v polovině 20. století.

Funkci Velikonoc a zvyklosti a rituály, které se k nim váží, popisuje Alexander Černýk (Ruská státní univerzita pro humanitní obory) u skupiny kalderašských Romů (nazývá je Ruvoni) v ruském městě Perm. V příspěvku, který se opírá o opakovaný terénní výzkum (2002-2008), poukazuje na částečné mezikulturní přejímání zvyků, kdy srovnává zvyky zkoumané skupiny se zvyky okolních národů, se kterými skupina přišla v minulosti do kontaktu. Datum oslav Velikonoc se řídí podle ortodoxního liturgického kalendáře, s ortodoxní tradicí se však nepřekrývá způsob oslavy. Autor upozorňuje na důležitou funkci Velikonoc, jejichž oslava slouží jednak jako zásadní událost pro orientaci v časových obdobích, a zároveň též jako způsob potvrzování skupinové identity.

Elena Marušiaková a Vesselin Popov (Bulharská akademie věd) předkládají studii ukotvenou tématem romských migrací. V historickém přehledu pojmenovávají na evropském území tři hlavní migrační vlny v časovém období od 15. století dodnes a rozebírají motivace k migraci v jednotlivých obdobích. V rámci třetí migrační vlny (od šedesátých let 20. století dodnes) kriticky rozebírají politiky jednotlivých cílových států migrace i klasifikaci Romů ze strany Evropské unie. Poukazují na to, že snaha o zformování a aplikace specifické politiky vůči Romům jako skupině (s odkazem na specificky romský životní styl) může vést k dezintegraci jednotlivých romských skupin. Téměř identickému tématu se věnovali autoři v před-

3 KUBANÍK, P., ČERVENKA, J., SADÍLKOVÁ, H.. 2010. Romština v České republice – předávání jazyka a jazyková směna. In: *Romano džaniben*, 2/2010, s. 11-40, ISSN 1210-8545.

nášce „Romské migrace od 19. století dodnes“, kterou přednesli v říjnu 2011 na půdě FF UK v Praze v rámci přednáškového cyklu „Romové ve střední, východní a jihovýchodní Evropě – dějiny a současnost“.⁴

V závěrečném teoretičtějším příspěvku se autoři Stefan Benedik, Wolfgang Göderle a Barbara Tiefenbacher pouštějí do kritického rozboru teorií etnicity a rasy v souvislosti s pojmáním Romů jako cíle státní politiky od osvícenství po současnost. Činí tak mimo jiné z pozic přinejmenším inspirativní Critical Whiteness Theory, která usiluje o přiznání stěžejního hlasu diskutovaným etnickým menšinám.

Jak již bylo uvedeno, výše anotované texty by bylo složité zastřešit jedním specifitějším podtématem v rámci romistických studií. Společný pro ně tak zůstává fakt, že vycházejí z příspěvků přednesených jednotlivými autory na Annual Meeting of the Gypsy Lore Society v Grazu roku 2011, v němž je celý sborník zároveň ojedinelý. Dosud nebylo zvykem publikovat z konference GLS soubor vybraných textů. Pro úplnost možno dodat, že v publikační řadě Grazer Romani Publikationen vyšly v nedávné době rovněž publikace *Romani: Education, Segregation and the European Charter for Regional or Minority Languages*⁵ a *Andi paramisi sig džal. Time goes fast in fairytales – Text collection of South Central Romani in Hungary*.⁶

Jan Ort

4 MARUŠIAKOVÁ, E., POPOV, V. „Romské migrace od 19. století dodnes.“ Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=OrZhy4QsbvM>, 2011 (24.10.2011)

5 HÄLWACHS, D. W., KLINGE, S. A., SCHRAMMEL-LEBER, B. 2013. *Romani, Education, Segregation and the European Charter for Regional or Minority Languages*. Graz: GLM – viz anotace v tomto čísle RDž.

6 BODNÁROVÁ, Z. 2013, *Andi paramisi sig džal. Time goes fast in fairytales. Text collection of South Central Romani in Hungary*. Graz: GLM – viz anotace v tomto čísle RDž